

*Izet Pehlić
Anela Hasanagić
Naira Jusufović*

TERAPIJSKA VRIJEDNOST MUZIKE U INKLUZIVNOM RADU SA OSOBAMA S MENTALNOM RAZVOJNOM TEŠKOĆOM – PRIKAZ SLUČAJA

Sažetak

Budući da je muzika vid senzorne stimulacije, koja izaziva reakcije zahvaljujući prisutnosti, izražajnosti i osjećanju sigurnosti koji su s njom povezani, djelotvorna je u radu sa osobama koje imaju problema na psihosocijalnom, afektivnom, spoznajnom planu, kao i u uspostavljanju komunikacije. Muzika budi dublje čuvstvene rezonatore ili afektivne slojeve i prema potrebi doprinosi opuštanju, smirivanju, stimuliranju, emocionalnom pražnjenju, te boljoj komunikativnosti i socijalizaciji. Ona je sredstvo rada, ali i terapijska tehnika koja doprinosi razvoju osobnosti i poboljšanju socijalnog funkcioniranja osoba s mentalnom razvojnom teškoćom. Prikazana studija slučaja potvrđuje efikasnu djelotvornost muzike u radu sa djecom s mentalnom razvojnom teškoćom. Rezultati pokazuju pozitivne efekte u razvoju pažnje i znatiželje, kao i pozitivni pomak u emocionalnom, kognitivnom i socijalnom funkcioniranju ove djece. Muzika, kao sredstvo, ali i terapijska tehnika, pokazala je svoju pozitivnu vrijedost i funkcionalnu dimenziju u edukacijskom radu s osobom s mentalnom razvojnom teškoćom.

Ključne riječi: muzika, tretman, mentalna razvojna teškoća, studija slučaja

UVOD

Temeljne emocionalne potrebe djece su, prema Furlanu (1991) osjećaj sigurnosti, doživljavanje izraza ljubavi, dobivanje priznanja i stjecanje raznolikog iskustva. Wenar (2003) govori o uspostavljanju privrženosti, inicijative, samokontrole i savjesti. Ukoliko emocionalne potrebe djece nisu zadovoljene, stvara se društvo koje ne cijeni ljude. Djeca najbolje znaju kako da rastu, da se šire i da otkrivaju. Ono što im treba je prostor „za sve to“. Drugim riječima, djeci je nužno omogućiti kapacitet za širenje vlastitih potencijala, pružiti im šansu dajući ljubav, odajući priznanje, ali i obezbjeđivanjem široke mreže različitih poticaja.

Muzika je sredstvo kojim bi se trebali služiti kako bi dozvolili djetetu da osluškuje, pronalazi i izražava samo sebe, na način kako mu odgovara, prema vlastitim osjećanjima. Putem muzičkih aktivnosti podstiču se i otkrivaju latentne snage djeteta, koje stvaraju uvjete da putem uspjeha pomognemo djetetu da se oslobodi straha i osjećanja manje vrijednosti, koji mu inače smanjuje volju za rad, guše interes i ljubav za ono čemu dijete teži.

Muzika kao pozadina (Ferović, 1994) doprinosi jačanju grupne povezanosti i učvršćivanju intrepersonalnih odnosa, stvara emocionalnu toplotu, smanjuje inhibiciju, stidljivost i povučenost. Slušanje muzike, uz angažovanje mašte, predstavlja kognitivni, emocionalni i konativni angažman ličnosti. Kod aktivnog muziciranja učestvuje veći broj receptora, doživljaj muzike je potpuniji i djelovanje na čovjeka putem muzike je znatno veće, nego kod pasivno-receptivnog slušanja muzike, čak i u slučaju kada je muzika centralna aktivnost.

Muzika kao terapija

Muzika utječe na emocije, dišni sistem, ritam srca, stav tijela i mentalne slike slušatelja, a to, kako Jensen (2003) ističe, doprinosi dramatičnoj promjeni raspoloženja, stanja i fiziologije osobe.

Muzika je vid senzorne stimulacije koja izaziva reakcije zahvaljujući prisutnosti, izražajnosti i osjećanju sigurnosti koji su s njom povezani. Dok se muzika koristila stoljećima, muzikoterapija se razvila tek u 20. stoljeću.

Muzikoterapija je (Gaston, 1968) djelotvoran i vrijedan tretman za osobe koje imaju problema na psihosocijalnom, afektivnom, spoznajnom planu, kao i u uspostavljanju komunikacije. Muzika budi dublje čuvstvene rezonatore ili afektivne slojeve i prema

potrebi doprinosi opuštanju, smirivanju, stimulisanju, emocionalnom pražnjenju, te boljoj komunikativnosti i socijalizaciji, a može se koristiti kao:

- receptivna (slušanje) – razvoj pažnja, buđenje interesa, modifikacija raspoloženja, postizanje smirenja, oslobađanje energije
- aktivna grupna (pjevanje, mali instrumentalni sastavi) – podstiče se osjećaj zajedništva i pripadnosti grupi, oslobađa energiju i pobuđuje interes
- aktivna individualna (sviranje na instrumentu) – doprinosi samodisciplini i sticanju samopouzdanja uvježbavanjem i uspjehom, postiže se unutrašnja harmonija, te usklađivanje odnosa sa drugima i oslobađanje energije.
- Muzika unapređuje rad sa djecom koja imaju tendenciju povlačenja u sebe, djecom sa agresivnim ponašanjem, djecom pod pritiskom i autističnom djecom. Jedna od najvećih poteškoća emocionalno pogođene djece je njihova nesposobnost da komuniciraju verbalno. Prema mišljenju Nordoffa i Robbinsa (1983), muzika prodire jer nema zaštite protiv prodiranja zvuka.

Preporučujući muziku kao neverbalnu komunikaciju, Gaston (1968) ističe da je muzika najintimnija vrsta neverbalne komunikacije koju je čovječanstvo gajilo i intenzivno njegovalo od svog postanka.

Mentalna razvojna teškoća¹

Mentalna razvojna teškoća je kontinuirano i trajno stanje, a ne aktivan proces koji ima svoj prestanak u ozdravljenju ili smrti i ovim problemom zahvaćeno je 1-3% cjelokupne populacije. Mentalna razvojna teškoća ogleda se, prije svega, u oštećenosti inteligencije, osobine, koja se ubraja u najveće čovjekove vrijednosti. Tako je osoba s mentalnom razvojnom teškoćom veoma rano obilježena kao posebna, što se, između ostalog, odražava i u odnosu društvene sredine prema njoj. (Šarenac, 1999)

Prema Američkoj asocijaciji za mentalnu retardaciju iz 1973. godine mentalna razvojna teškoća odnosi se na intelektualno funkcioniranje značajno ispod nivoa prosječne populacije, egzistirajući paralelno sa nedostacima u adaptivnom ponašanju i manifestujući se za vrijeme razvojnog perioda.

¹ U ovom radu koristimo humanizirani termin za stariji naziv za ovaj razvojni poremećaj – mentalna retardacija.

Definicija koju daje Gunzburg i koja je prihvaćena od Svjetske zdravstvene organizacije najpotpunije definira ovu složenu društvenu pojavu, a glasi: "Mentalna retardacija je ispodprosječno opće intelektualno funkcionisanje, koje potječe iz razvojnog perioda, a udruženo je sa oštećenjem jednog ili više slijedećeg; maturacije, učenja i socijalnog prilagođavanja." (Šarenac, 1999)

Pravilnikom o otkrivanju, ocjenjivanju sposobnosti, razvrstavanju i evidentiranju djece i omladine ometene u fizičkom i psihičkom razvoju djeca s mentalnom razvojnom teškoćom u Bosni i Hercegovini definiraju se članom 11. Licima sa psihičkom zaostalošću, u smislu ovog *Pravilnika*, smatraju se "lica ometena u razvoju do te mjere da im je otežano uključivanje u društveni život usljed zaustavljenog ili nedovršenog razvoja intelektualnog funkcionisanja, radi čega se ni uz pojačanu brigu okoline ne mogu obrazovati i vaspitati i osposobljavati za život i rad u redovnim uslovima, na intelektualnom nivou orijentaciono sa IQ od 0 do 69."

Muzika u tretmanu osoba s mentalnom razvojnom teškoćom

Osobe s mentalnom razvojnom teškoćom često više reagiraju na muzičke aktivnosti nego na ostale. Stoga se muzika od 1940. godine koristi i kao edukacijsko sredstvo, ali i kao terapeutsko, s ciljem pojačanja adaptivnosti. Cilj tretmana je doprinijeti promjenama u ponašanju osobe s mentalnom razvojnom teškoćom, tako da se može bolje prilagoditi ili funkcionirati u svojoj socijalnoj okolini.

Postavlja se pitanje zašto je muzika efektan alat u radu sa osobama s mentalnom razvojnom teškoćom? Jedan od najvećih problema osoba s mentalnom razvojnom teškoćom je u komunikaciji. One imaju ograničenu upotrebu riječi ili uopće ne mogu govoriti. To stvara problem u interpersonalnim odnosima. Kontakt je prvi korak u rješavanju problema interpersonalnih odnosa. Muzika, budući da je neverbalna komunikacija, jeste prirodni medij za ostvarivanje željenog kontakta. Ključ je ostati u vezi sa svojim učenicima, a za to, kako Jensen (2003) ističe, pomaže muzika.

Muzika je odličan medij za grupna iskustva, jer pruža interakciju na neverbalnom nivou i dozvoljava prihvatljivo i uspješno učešće na različitim nivoima sposobnosti. Ona pruža razvijanje u grupi bez obzira na nivo sposobnosti djeteta.

Najvažnija od svih vrijednosti muzike za dijete s mentalnom razvojnom teškoćom jeste estetsko senzorno iskustvo, zato što bogatija senzorna okolina povoljnije utječe na razvoj mozga. Ako je bogata senzorna okolina bitna za prosječno dijete, onda je neophodna za dijete s mentalnom razvojnom teškoćom.

Osobe s mentalnom razvojnom teškoćom mogu učestvovati u mnogim muzičkim iskustvima, uključujući pokret u muzici, ritmičke aktivnosti, pjevanje, slušanje, jednostavno sviranje i kreativnost. Pjevanje poboljšava njihovu artikulaciju, ritam i plućnu kontrolu, te razvija svijest o drugima. Pjesma i govor su povezani. Pjevanje može stimulirati govor ovakve djece. Sviranje na instrumentima poboljšava motoriku, koordinaciju, utječe na izgradnju samopouzdanja, samopoštovanja i samodiscipline. Ritmički pokret poboljšava individualni lanac kretanja, pomaže uključivanje pojedinca u grupu. Improvizacija (vokalna, instrumentalna i pokretna) nudi kreativnost, dok slušanje muzike ima široku primjenu, doziva sjećanje i asocijacije, te opušta.

Sve naučeno, bez obzira koliko maleno bilo, važan je doprinos za osobu s mentalnom razvojnom teškoćom i pomaže promjeni njezinog ponašanja. Budući da muzikoterapija pomaže djeci da odu na viši adaptivni nivo ponašanja i osnuju bolje međusobne veze, što utječe na razvoj samopoštovanja, trebala bi biti medij za integraciju u školsko društvo.

Prema Gastonu (1968) muzika u radu sa djecom s mentalnom razvojnom teškoćom ima pet osnovnih namjera:

- socijalizacija, međusobno djelovanje sa drugim na društva način; pomoć stidnoj i nesigurnoj djeci sa jedne strane i agresivnoj sa druge koji imaju izraženu potrebu za predvidivim okruženjem;
- pojačanje odbrambenog sistema kod onih koji imaju problema pri kontrolisanju impulsa i ne razmišljaju o mogućim posljedicama svojih djela, npr. marširanje uz bubanj;
- ulaženje u maštu, ograničena inteligencija mu otežava da se nosi sa realnošću, posebno ako je svjestan svojih ograničenja, pa može biti depresivan ili šizofrenik; način nošenja sa frustracijama rezultira ili pretjeranim ponašanjem ili pretjeranim povlačenjem u sebe; muzika koja podržava motorno učešće ulazi u maštu, ali i slušanje određene vrste to može isto; zbog toga što je struktuirana, može dovesti do organiziranog ponašanja;
- stimulacija, veliki broj osoba s mentalnom razvojnom teškoćom

su iz domova gdje kultura nije zastupljena, pa nisu imali dovoljno stimulacije, stoga im se propisuje terapija za stimulaciju interesa ili dodatnih osjećajnih iskustava;

- gratifikacija - zadovoljavanje, može biti osnovni cilj kod dizajniranja nekih grupa, djeca uživaju u izvođenju programa ukoliko su sigurna da će uspjeti, naglašava se lično i društveno ponašanje itd.

Metod

U radu je korištena kvalitativna znanstvena paradigma, a kao istraživački metod studija slučaja. Istraživanje je obavljeno u toku primjene muzikoterapije u edukacijskom radu sa osobom s mentalnom razvojnom teškoćom.

Rezultati istraživanja

Muzika je kada pjevamo, to je pjesma. Muzika je kada sviramo, igramo.

Iz muzike izlaze note i iz klavira, harmonike, gitare. Muzika je sreća. Muzika je zabava.

Uz muziku svašta može da se radi. Muzika nam kaže kako da igramo i šta da crtamo.

Muzika nam daje igru. Muzika ima više stvari, ona nam daje ono što nam je potrebno, veselje, sreću.

Uz muziku svašta izmišljamo. Dok slušamo muziku i nešto radimo mi uživamo.

(Iskazi predškolske djece, Ivanović i saradnici, 2009)

U Dječiji vrtić Busovača upisana je i petogodišnja djevojčica sa blažom mentalnom razvojnom teškoćom. Budući da se njena mentalna dob nije poklapala sa starosnom, trebala je ići u mlađu, a ne stariju grupu. Odgajateljice iz mlađe grupe odbile su da je prime, pod isprikom da nisu educirane za rad sa djecom s mentalnom razvojnom teškoćom, te je njezin boravak u vrtiću postao upitan. Primljena je u stariju grupu, iako joj nije pripadala.

Rad sa njom, posebno na samom početku, bio je jako zahtjevan.

Njena pažnja bila je veoma slaba. Činilo se da je nezainteresirana za bilo šta. Stalno se kretala, nije mogla biti na jednom mjestu, a prilikom tog, naizled besciljnog kretanja, udarala je djecu. Stoga, djeca su se nje plašila i nisu je pozivala da se s njima igra. Njeno ponašanje bilo je nepredvidivo. Govor joj je bio nerazvijen. Kada bi trebala ići u WC, skidala se nasred sobe.

Vrtić je bio novootvoreni. Niko od djece nije imao prethodna iskustva boravka u vrtiću. Trebalo je raditi na adaptaciji cijele grupe, a posebno ove djevojčice. Srećom, odgajateljica je svirala harmoniku, pa je djeci u grupi svakodnevno svirala i pjevala. Za sve njih je to bilo novo iskustvo, koje ih je radovalo, jer su me, čim bi došli u vrtić, pitali, hoću li im svirati i pjevati. Svi su željeli da dodirnu harmoniku i pokušaju svirati, djevojčica također. To je bio način odgajateljice za razvijanja boljeg i neposrednijeg interpersonalnog odnosa sa djecom i sa djevojčicom.

Budući da su djeca, uglavnom, bila iz ruralne sredine i nisu imala iskustva u pjevanju, posebno dječijih pjesama, počelo se sa manje zahtjevnim pjesmama, pjesmama za mlađu vrtićku grupu, što je djevojčicinoj mentalnoj razvojnoj dobi i odgovaralo.

Prva pjesma koju smo obrađivali bila je “Šta se u vrtiću radi”. Primijećeno je da djevojčica gleda u harmoniku, pokušava pjevati i klata se. Nije ometala drugu djecu, nije se kretala po sobi, što je inače činila za vrijeme drugih aktivnosti.

Sutradan se iz UPD-a sa djecom vodio razgovor o vrtiću. Kada bi čula vrtić, djevojčica bi pokušala pjevati pjesmu “Šta se u vrtiću radi...”. Sjedila je na podu sa ostalom djecom ostavljajući utisak da nešto čeka. Čim bi neko pomenuo vrtić, ponovo bi pokušala pjevati. Njeno strpljenje nagradili smo na kraju pjesmom “Šta se u vrtiću radi”, koju smo narednih dana svakodnevno pjevali obogaćujući je pljeskanjem ili udaranjem olovke o olovku umjesto štapica. Djevojčica je cijelim bićem učestvovala udarajući olovku o olovku i pokušavajući pjevati.

Ubrzo se pjesma počela koristiti i za njenu socijalizaciju. Činjenica je da su se djeca nje plašila i nisu je zvala da se igra s njima. Pjesmu “Koka i pilići” radili smo sa pokretom. Djeca su bila podijeljena u dvije grupe – koke i pilića. Djevojčica je u početku bila u grupi koka, mahala je krilima, pokreti su joj bili široki i nezgrapni. Poslije je bila u grupi pilića, koji su polako hodali, ključali zrnevlje,

tako da je trebala praviti mekše, laganije pokrete i za nju je to predstavljalo napor, ali se trudila. Bila je usmjerena na sebe, a ne na ometanje druge djece. To smo ponavljali u toku sedmice. Svi su bili zaokupljeni svojim ulogama, tako da je nisu isključili iz grupe, a ona je pokušala da ih oponaša i da uskladi svoje kretanje sa pokretima druge djece.

Djevojčica je kada je imala potrebu za toaletom skidala odjeću u samoj grupi, u sobi. S ciljem da i taj dio korigiramo ponašanje djece, pjevajući različite pjesme “Ovako se ruke peru... Ovako se lijepo sjedi... Ovako se teta sluša...” i sa različitim ciljevima, uključili smo i pjevanje pjesme “Ovako se piškit ide” i na taj način riješili i taj djevojčicin problem.

Pjevanje pjesama smo ponavljali svaki dan i to nam je, na neki način, postalo sredstvo redovnog komuniciranja, najavljivanja, sporazumijevanja, usmjeravanja aktivnosti i djelovanja.

Kada bih željela razgovarati sa djecom, počela bih pjevati “Ovako se teta sluša...” i sjela bih na pod. Djeca bi mi se pridružila i tako bi pjevajući napravili uvod za slušanje. Kod djevojčice javljala se asocijacija – treba sjesti i slušati.

Ukoliko bi u toku aktivnosti ona počela hodati, počela bih pjevati “Ovako se lijepo sjedi...” – dobijala je asocijacije kako se treba ponašati, da bismo mogli nastaviti sa radom.

Kada bih primijetila da hoće da se u sobi skine za obavljanje nužde, pjevala bih “Ovako se piškit ide ...” i otišli bismo zajedno u toalet i tek tamo skidala bi se za obavljanje nužde.

Opći utisak je da se kod te djevojčice, uz pomoć muzike, odgovarajućeg teksta i pokreta, moglo utjecati na razvoj pažnje, odgovornosti, govora, komunikativnosti, socijalizacije – moglo se usmjeravati njezino prihvatljivo ponašanje i socijalno funkcioniranje u vrtićkoj grupi.

Umjesto zaključka

Rezultati korištenja muzike u radu sa djecom s mentalnom razvojnom teškoćom pokazali su pozitivne efekte u razvoju pažnje i znatiželje. Uočen je pozitivan pomak u emocionalnom, kognitivnom i socijalnom funkcioniranju osobe s mentalnom razvojnom teškoćom.

Uz korištenje muzike u radu s djecom s razvojem teškoćom osnažen je interakcijsko-komunikacijski aspekt njezinog socijalnog funkcioniranja.

Muzika kao sredstvo, ali i terapijska tehnika, pokazala je svoju pozitivnu vrijedost i funkcionalnu dimenziju u edukacijskom radu s osobom s mentalnom razvojnom teškoćom.

Literatura

- Ferović, S. (1994). *Muzika kao komunikacija – pomoć djeci u ratu, Psihosocijalna pomoć djeci predškolskog uzrasta i roditeljima u ratu*, Sarajevo: UNICEF.
- Furlan, I. (1991) Psihički razvoj čovjeka, Zagreb: Školska knjiga.
- Gaston, E. T. (1968). *Music in therapy*. New York: Macmillan.
- Ivanović, R., Marković, M., Gajić, Z., Beljanski-Ristić, Lj., Kovačević, I., Krsmanović, M., Peković, D., Koruga D., Šain M. (2009). *Korak po korak 2 - vaspitanje dece od tri do sedam godina*, Beograd: Kreativni centar.
- Jensen, E. (2003). *Super-nastava: nastavne strategije za kvalitetnu školu i uspješno učenje*. Educa, Zagreb.
- Nordoff, P. & Robbins, C. (1983). *Music Therapy in Special Education*, (2nd Ed.). St. Louis, MO: MMB Music.
- Šarenac, O. (1999). *Teorija i praksa specijalnog školstva u BiH*, Tuzla.
- Wenar, C. (2003). *Razvojna psihopatologija i psihijatrija od dojenačke dobi do adolescencije*, Jastrebarsko: Naklada Slap.